

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ “НЕОФИТ РИЛСКИ”

БЛАГОЕВГРАД

**ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНО ПРАВО И
МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ”**

ВЕРОНИКА ГОШЕВА СТОИЛОВА

**ДОКТРИНАТА ЗА ХУМАНИТАРНАТА
ИНТЕРВЕНЦИЯ В СЪВРЕМЕННАТА
ПОЛИТИЧЕСКА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен
„доктор” по специалност „Международно право и
международни отношения”, шифър: 05.05.15**

Научен ръководител: Проф. д-р Милан Миланов

Благоевград, 2015 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на заседание на Катедрен съвет на Катедра „Международно право и международни отношения“ към Правно-историческия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград, проведено на 23 февруари 2015 г.

Публичната защита ще се състои на 21 април 2015 г. от 9:30 часа в зала № ... на Института за държавата и правото в при Българската академия на науките.

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ “НЕОФИТ РИЛСКИ”
БЛАГОЕВГРАД
ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНО ПРАВО И
МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ”**

ВЕРНИКА ГОШЕВА СТОИЛОВА

**ДОКТРИНАТА ЗА ХУМАНИТАРНАТА
ИНТЕРВЕНЦИЯ В СЪВРЕМЕННАТА
ПОЛИТИЧЕСКА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ**

АВТОРЕФЕРАТ

**на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен
„доктор” по специалност „Международно право и
международни отношения”, шифър: 05.05.15**

Научен ръководител:
Проф. д-р Милан Миланов

Рецензенти:
1. Проф. д-р Цветана Каменова
2. Проф. д-р Габриела Белова

Благоевград, 2015 г.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

През последните десетилетия на ХХ и началото на ХХІ век системата на международните отношения претърпява сериозни промени. В Източна Европа започват процеси на реструктуриране, а международната общност в лицето на ООН все по-често прибегва до употребата на нетрадиционни инструменти за поддържане на международния мир и сигурност. Неспазването на принципите на международното право получава широко разпространение и постепенно се превръща в практика, а масовото нарушаване на правата на човека, извършено или толерирано от съответна държава или други обществени органи, мотивира необходимостта от международна намеса. Като една от формите за подобна намеса напоследък се използва хуманитарната интервенция, известна в литературата още като хуманитарна война. Изпълнението на подобни действия, тяхното зараждане, предназначение, цел, съдържание и форми имат специфични особености. Изследването на тези особености в съвременните условия е от важно значение както за теорията, така и за практиката. Следва да се отбележи, че идеята за хуманитарна интервенция получава все по-голяма подкрепа както сред изследователите, така и сред основните фактори в международните отношения. Въпреки това, досега не е разработена единна, общоприета и утвърдена дефиниция на понятието хуманитарна интервенция. Всичко това прави изследването на проблема за хуманитарната интервенция актуално не само за научната теория и оперативната практика, но и за развитието на конкретните политически взаимоотношения.

При анализа на различните подходи за изясняване на същността на понятието, по-точно неговото политическо и международноправно естество, акцентът се поставя върху международноправната защита на правата на човека в рамките на международното право, регулиращо международните конфликти в съответствие с Устава на ООН и в частност с Глава VII.

Авторът на настоящия дисертационен труд поддържа позицията, че анализът на наличната литература по този въпрос свидетелства за осъществените изследвания с натрупан богат и ценен материал, формулирани интересни научни подходи, но не осигуряващи обаче в цялост необходимата комплексност при теоретичното осмисляне на проблема за хуманитарната интервенция и нейната практическа реализация в съвременните условия. В този смисъл би могло да се посочи, че са необходими по-нататъшни изследвания с оглед изясняване на международноправните аспекти, свързани със суверенитета на държавите.

Актуалността на дисертационното изследване и степента на неговото развитие се определят от обекта, предмета, целта и задачите на разглежданата проблематика. Актуалността на темата се обуславя още от наличието на ограничен брой задълбочени самостоятелни изследвания, поставящи акцент върху определянето на мястото и ролята на доктрината за хуманитарната интервенция в съвременните международни отношения. В този смисъл авторът изтъква обстоятелството, че е необходимо да се очертае ясно равнището на гаранции за правата на човека, както и да се реши въпросът с институционализирането на механизмите за тяхната защита: за кого, кога и какви методи за защита на основните права и свободи на човека следва да се

предприемат. Решението на този проблем е изключително важно при разглеждането на по-голямата част от съвременните международни политически въпроси и зависи преди всичко от ролята на държавния суверенитет в контекста на глобалните и регионалните интеграционни процеси и създаването на наднационални структури.

Обект на това изследване е хуманитарната интервенция като елемент на съвременната международна политика.

При разглеждането на проблема за хуманитарната интервенция е важно да се определи същността на това явление, тъй като в международните отношения няма единен подход за изясняването му. Разбира се, следва да се прави разграничение между хуманитарна интервенция със и без употреба на въоръжена сила. Според редица автори въоръжената хуманитарна интервенция представлява използването на военна сила от една държава или група от държави срещу друга държава за защита на гражданите на тази държава. Това е защита на правата на населението на държава, в която е осъществена намеса. Не във всички случаи обаче тази намеса е без нейно съгласие. В дисертационния труд се подчертава, че допустимостта и правомерността на хуманитарната интервенция се определя от наличието на сериозни основания, възприети като такива в решенията на Съвета за сигурност на ООН и наложени в съответствие с Устава на Организацията. Анализът на практиката от прилагането на хуманитарна интервенция показва, че тя се осъществява на принципа на конкретния случай, т.е. не съществуват общовалидни условия за предприемането ѝ. Пример в това отношение са действията на международната общност в Косово и Ирак.

Предметът на изследването включва анализ на причините, механизмите и формите за обосноваване и

прилагане на хуманитарната интервенция в международните отношения.

Оценката на историческия опит от прилагането на хуманитарни интервенции през XX и XXI век. (например в Африка, Близкия Изток, Европа, Латинска Америка - около 30 прецедента) дава основание да се направи изводът, че тежките нарушения на правата на човека при определени условия за това, като например наличие на геноцид, позволяват на Съвета за сигурност на ООН да наложи мерките, предвидени в чл. 39 от Устава на Организацията, за защита на правата на човека. В съвременната наука за международните отношения някои автори определят подобна мярка като хуманитарна интервенция. Практическото прилагане на хуманитарните интервенции има специфични исторически особености, свидетелстващи за липса на основателна причина. Поради това е необходимо да бъдат изработени критерии, в съответствие с които да се прилагат тези инструменти в международните отношения. Липсата на основания за разгръщането на хуманитарни интервенции, както и нарушаването на установения ред за тяхното изпълнение създават условия за произволно нарушаване на суверенитета на държавите, намеса във вътрешните им работи, масови нарушения на човешките права, прикрити зад претенцията за тяхната защита, както и използването им в определени държави с користни цели.

Целта на изследването е да се определи същността на хуманитарната интервенция в съвременните условия, нейното значение и особеностите, свързани с нейното прилагане в системата на международните отношения.

Целта на дисертационното изследване определя и неговите **задачи**:

- да определи методологията за анализа на хуманитарната интервенция;

- да разгледа историческите прецеденти на хуманитарна интервенция в международните отношения;

- да идентифицира политическите аспекти при прилагането на хуманитарни интервенции, включително и начините и формите, до които се прибъгва;

- да анализира правната рамка, свързана с осъществяването на хуманитарни интервенции;

- да определи значението на хуманитарната интервенция за демократизацията на международните отношения;

- да се разгледат новите заплахи за международния мир и сигурност в контекста на доктрината за хуманитарната интервенция;

- да се формулират ясни изводи, определящи по-широкия обхват на изследвания въпрос като водещ международен проблем, който изисква общи действия и подход за своето решение и по-нататъшно устойчиво регулиране.

Методологическа основа на научното изследване.

В дисертационния труд са използвани различни научно-изследователски и методологически подходи, които са необходими поради широкообхватния характер на разглеждания проблем: историческо-хронологичен, логическо-аналитичен, индуктивен, дедуктивен, системен, структурно-функционален, сравнителен подход, метод на теза - антитеза - синтеза и т.н.

Като специализирани научни методи са използвани методът на сравнителната допълняемост (комплементарност), необходим при разглеждането на историческите фази и хронологични етапи от развитието на хуманитарната интервенция в процеса на разглеждане на това явление в съвременността, както и при анализа на перспективите за развитие. Освен това се използва и методът на политологичната типологизация, прилаган за диференциране и разглеждане на основните особености на съвременната световна политика.

Като част от методите в дисертационното изследване е използван системният подход по отношение на хуманитарната интервенция в международните отношения. Могат да се разграничат следните основни фактори, които оказват влияние върху определянето на ролята и мястото на хуманитарната интервенция в системата на международните отношения:

- геополитическата ситуация в света,
- националните интереси на държавите и техните действия при изпълнението на актуалните цели и задачи на външната им политика,
- действащото международно право,
- процесът на „хуманизиране“ на международните отношения.

При разглеждането на различните примери за хуманитарна интервенция след края на Студената война е използван типологически метод.

Комплексният характер и интердисциплинарното естество на темата, която представлява пресечна точка между международното публично право, международното хуманитарно право, международните отношения и

въпросите, свързани със защита на правата на човека, предопределя и използваната интердисциплинарна методология на изследване.

Анализът на източниците на международното право и другите документи се основава на традиционните методи за анализ на документи.

Международноправните източници, използвани за целите на изследването, включват:

- Уставът на Организацията на обединените нации от 1945 г., релевантни декларации и актове на Общото събрание на ООН, резолюции на Съвета за сигурност на ООН.

Анализът на тази група източници позволява да се определи развитието на позициите на водещите световни сили и международната общност като цяло по отношение на проблема с хуманитарната интервенция, тенденцията да се идентифицират и по-ясно да се дефинират правата и свободите на личността, тяхната система на гаранции в държавата и обществото на международно ниво.

- Северноатлантическият договор от 1949 г., стратегическите концепции на НАТО от 1999 г. и 2010 г., решения на Съвета на НАТО. Хуманитарната интервенция е определена като един от възможните инструменти за борба с широко разпространените нарушения на правата на човека.

- документи на Европейския съюз, свързани с развитието и укрепването на наднационалното сътрудничество, целите и задачите на Европейската политика за сигурност през последното десетилетие на XX век.

- Документи на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ): Заключителния акт на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа от 1975 г., резултатите от срещите между представители на държавите участнички в ОССЕ в Мадрид, Виена, Копенхаген и т.н. Анализът на тази група източници разкрива нарасналото значение на „хуманитарния” елемент на европейската и международната сигурност като цяло, признаване на международното измерение на въпроса за правата на човека в рамките на Организацията.

- Международните договори и конвенции, които са част от международното хуманитарно право: Всеобщата декларация за правата на човека от 1948 г., Международният пакт за граждански и политически права от 1966 г., Международният пакт за икономически, социални и културни права от 1966 г., Протокол за забрана на смъртно наказание и Протокол за правото на индивидуална жалба, Конвенцията за преследване и наказване от 1948 г., четирите женевски конвенции от 1949 г. – Женевска конвенция за подобряване на участието на ранените и болните от въоръжените сили при бойни действия за сушата, Женевска конвенция за подобряване на участието на ранените, болните и корабкрушенците от въоръжените сили при бойни действия по море, Женевска конвенция относно третирането на военнопленниците, Женевска конвенция относно закрилата на гражданските лица по време на война – както и допълнителните протоколи от 1977 г., с които се допълват и ревизират Женевските конвенции: Допълнителен протокол относно защитата на жертвите на международни въоръжени конфликти (Протокол I); Допълнителен протокол относно защитата на жертвите на въоръжени конфликти с

немеждународен характер (Протокол II)¹, както и други договори и конвенции, които формират основата на международното хуманитарно право и дават ясна представа за едни от основните принципи в отнашение: *jus ad bellum* (правото на справедлива война) и *jus in bello* (справедливост по време на война).

- Документи, свързани със защита на правата на човека, приети в рамките на Съвета на Европа: Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи от 1950 г., Европейската социална харта от 1961 г., Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и на нечовешкото или унижително отнасяне или наказание и др.²

Тезата, която се поддържа в дисертационния труд, представя цялостна характеристика на хуманитарната интервенция като явление в международните отношения в съвременния свят.

Новите моменти се състоят в следното: използвани са методически подходи при анализа на понятието хуманитарна интервенция; разкрити са условията и предпоставките за хуманитарна интервенция; разгледани са общите тенденции и механизми за прилагането на хуманитарна интервенция в международните отношения; направени са препоръки за установяването на законен и ефективен механизъм за международна регулация на хуманитарната интервенция; анализирани са новите заплахи пред международния мир и сигурност, свързани с прехода от конвенционалната и асиметричната война;

¹ Каменова, Ц., Международно хуманитарно право, БАН, Институт за държавата и правото, С., 2011 г., стр. 44.

² Белова, Г., Актуални тенденции в защита на правата на човека, Класик Дизайн, С., 2013, стр. 72 - 92.

формулирани са изводи, определящи по-широкия обхват на изследвания въпрос.

Ролята на хуманитарната интервенция като възможна демократична форма на международните отношения трябва да се разглежда като необходима мярка, свързана с два ключови проблема: защита на човешките права и правомерна употреба на въоръжена сила в международните отношения. Направеният анализ дава основание да се заключи, че провеждането на въоръжени операции под „хуманитарен” предлог срещу отделни държави, въпреки тяхната незаконосъобразност, все още се извършва като се заобикаля ООН, а понякога дори с позоваване именно на липсата на ясни указания в Устава на Организацията. В тази връзка е важно да се подчертае необходимостта от подобряване на работата на институциите на ООН, съобразена със съвременното състояние на международните отношения, промяна в нормативния ред, регулиращ подобен вид действия, както и приемането на нови международни актове, строго регламентиращи провеждането на такива операции. От съществено значение е предлагането на по-ясни механизми за прилагане на принципа „отговорност за защита” (Responsibility to Protect), както и на други принципи на международното право.

Отсъствието на отделен историографски обзор е обусловено от идеята, че различията или общите характеристики на изследвания, които се осъществяват от експерти и учени по различни аспекти на темата, са представени в съответните глави и параграфи. Това дава възможност за проследяване на развитието в позициите на един или друг изследовател по конкретния въпрос. С оглед на предсказуемостта на ясно очертаните глобални и регионални приоритети това не е сериозна пречка за

анализа на съществуващите и тенденции в развитието на доктрината за хуманитарната интервенция.

Критичният подход в изследването се дължи не на претенции за самоцелно оспорване на съществуващите тези, а на стремежа към принципен, макар и задочен диалог с другите автори.

Теоретично и практическо значение на проучването

Изводите, направени в дисертационното изследване, могат да бъдат използвани при по-нататъшното изучаване на международните отношения и мястото и ролята на хуманитарната интервенция в тях с цел разработване на правна рамка и механизми за допускане и практическо осъществяване на хуманитарни интервенции от страна на държавите. Разработката и приложението на тезата, за която вече стана дума, може да се използва също и в образователния процес чрез преподаване на курсове по политически науки, история, международни отношения и др.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение и библиография в обем от 229 страници. Научният апарат обхваща 274 бележки под линия. Към съдържанието е добавена и библиографична справка на използваната и цитирана литература, която съдържа 208 заглавия на кирилица и латиница. Сред използваната литература са налице изследвания и документи на български, английски и руски език в областта на международното публично право, както и информация от

публикуваните в Интернет официални страници на международните организации, имащи отношение към темата.

Обемът и структурата на дисертационното изследване са разпределени по страници, както следва:

Увод

Глава Първа. Хуманитарната интервенция като реално съществуващо явление и предмет на анализ

1.1. Възникване и развитие на доктрината за „хуманитарна интервенция“

1.2. Хуманитарната интервенция и съвременното международно публично право

1.3. Типология на въоръжената хуманитарните интервенции в периода след Студената война

Глава Втора. Предпоставки за възникването на въоръжената хуманитарна интервенция

2.1. Начини и форми на осъществяване

2.2. Правни аспекти при осъществяването на хуманитарна интервенция

2.2.1 Ограничения за въоръжената хуманитарна интервенция

2.2.2. Въоръжената хуманитарна интервенция: право на интервенция или неправомерна практика

Глава Трета. Хуманитарната интервенция и „отговорността за защита“

3.1. „Отговорността за защита“ и правото на намеса

3.2. Хуманитарната интервенция и „отговорността за защита“

3.3. Хибридната война: ново предизвикателство пред сигурността

Заключение

Библиография

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОДЪТ на дисертационния труд представлява въведение в проблемите, очертаващи основните акценти на променящата се международна система след края на Студената война в контекста на доктрината за хуманитарната интервенция. В него е аргументирана актуалността на изследването. Очертани са обектът, предметът, целта на изследване и методологичната база, върху която се осъществява анализът. В увода са формулирани и основните задачи, върху които се извършва изследването.

ГЛАВА ПЪРВА на дисертационния труд е озаглавена „Хуманитарната интервенция като явление и предмет на анализ“. Структурирана е в три параграфа, в които се обсъжда понятието „хуманитарна интервенция“ и се анализират процесите, довели до възникването и развитието на доктрината за хуманитарната интервенция. Съвременният дебат по въпроса за въоръжената хуманитарна интервенция се фокусира върху два основни въпроса: 1) съществува ли право на хуманитарна интервенция; 2) ако съществува право на интервенция, чие е това право?

В този смисъл авторът на дисертационния труд разглежда хуманитарната интервенция през призмата на съвременното международно публично право и

типологизира проведените хуманитарни интервенции в периода след Студената война.

Подробният анализ води до оформянето на следните по-важни изводи:

1. Доктрината за хуманитарната интервенция дължи своя произход на доктрината за справедливата война (just war doctrine). Концепцията, която познаваме днес е оформена през вековете от практиката и възгледите на редица юристи, философи, теолози и политици, датиращи от римската епоха до наши дни. Въпреки това, схващането, че война, водена с цел самоотбрана, в която цивилното население почти не е засегнато, може да бъде характеризирана като справедлива, днес има голямо влияние върху доктрината за хуманитарната интервенция.

2. Хуманитарната интервенция е сред най-спорните въпроси между дипломати, юристи и учени. В периода след Студената война намесата на НАТО в Косово предизвиква различни дискусии относно приоритета на правата на човека над държавния суверенитет, от една страна и въоръжената намеса, често лишена от правна санкция за постигане на неясни цели, от друга.

3. Последното десетилетие на XX век приключва така, като започва - с мултинационални коалиции, които извършват военни интервенции с изключително висока интензивност. Военната сила, използвана за хуманитарни цели (например в Сомалия и на Балканите), все още е предмет на широки дискусии.

4. Десетилетието се характеризира и с дълбока промяна на две други форми на намеса - санкциите и международните наказателни производства. Периодът на 90-те години е определен като десетилетието на

санкциите³, поради това, че мерките, които Съветът за сигурност налага, са няколко пъти повече, отколкото по време на Студената война. Тъй като са употребявани често, санкциите също се прилагат по-широко, включително срещу Ангола и Камбоджа.

5. Резултатите от проучване на неправителствената организация Международна академия за мир посочват, че „санкциите, наложени от Съвета за сигурност на ООН, като цяло не постигат целите си, а провалът им не се дължи на недостатъци в самите тях като инструмент за въздействие, а на липсата на съгласуваност в политиката на САЩ и ООН спрямо Ирак”.⁴ Налагането на санкции се предприема въпреки критиките на повечето политици и изследователи относно тяхната политическа неефективност и хуманитарни последици. Продължават дискусиите относно т. нар. интелигентни санкции, предназначени да окажат натиск по-скоро върху конкретни лидери и управляващи сили, отколкото върху широката общественост, и превантивното прилагане на сила.

6. Международно наказателно преследване е вид интервенция, чиято цел е да бъде потърсена отговорност на онези, които са извършили престъпления срещу човечеството. Въпреки че Конвенция за преследване и наказване на престъплението геноцид призовава за наказване на извършителите „независимо от това, дали са правителства, държавни служители или частни лица”, международната общност в продължение на десетилетия подкрепя идеята за суверенен имунитет.

³ McRae, R.G, Hubert, D., Human security and the new diplomacy: protecting people, promoting peace, McGill-Queen's University Press, 2001, pp. 184 - 186.

⁴ Цитирано от: <https://www.globalpolicy.org/security-council/49076-learning-from-the-sanctions-decade.html>

7. Желанието да се търси отговорност за престъпленията, извършени срещу човечеството, намира израз в създаването на Международните наказателни съдилища за бивша Югославия и Руанда през 1993 г. и 1994 г. Случаите в Бурунди, Конго, Източен Тимор, Сиера Леоне и Камбоджа предизвикват призови за допълнителни *ad hoc* трибунали. Докато трибуналите за Руанда и бивша Югославия са изцяло международни, тези, предложени за Камбоджа и Сиера Леоне, включват както местни, така и чуждестранни съдии.

8. Въпросите, свързани със законността на въоръжената интервенция с хуманитарна цел, имат значение по отношение на невоенната намеса. Единствено Съветът за сигурност има право, както да разреши намеса, така и да делегира необходимите правомощия на регионални организации. Не липсват примери за санкции и ембарго, които са наложени без разрешение на Съвета, от регионалните органи или едностранно.

9. Въоръжените интервенции, проведени от международната общност през 90-те години чисто формално отговарят на всеобщото определение и нагласа, че са по-легитимни от примерите от времето на Студената, Вместо едностранни военни операции, интервенциите от 90-те години могат да се характеризират като многостранни въоръжени интервенции. В този смисъл Съветът за сигурност възприема гражданската война и вътрешни борби не само като заплаха за международния мир и сигурност, но и като основание за предприемане на принудителни мерки по силата на Глава VII от УООН. Подобно нещо е почти немислимо по време на Студената война, когато вътрешнодържавните конфликти не се считат за такива заплахи.

10. Съветът за сигурност определя бежанските потоци като заплаха за международния мир и сигурност. В този смисъл са оправдани и действията от негова страна по силата на Глава VII от УООН, с които се създават убежища за безопасност на Балканите и в Руанда. Освен това, сериозното и системно нарушаване на международното хуманитарно право в дадена страна също заплашват международния мир и сигурност.⁵ По този начин трансграничните последици от хуманитарна криза стават все по-малко определящо условие за предприемане на действия. В тази връзка следва да се отбележи, че заплахата за международния мир и сигурност се тълкува все по-широко, което налага необходимостта от оформяне на по-ясни основания за международна реакция по хуманитарни причини.

11. Подкрепата за демократичните режими също се възприема като основание за интервенция. Хаити и Сиера Леоне са добри примери за размисъл относно употребата на сила с цел премахване на един режим и установяване на друг. В този смисъл операциите за възстановяване на демокрацията в Гвинея-Бисау, Централноафриканската република и Лесото, въпреки липсата на чисто хуманитарен елемент, дават ясна представа за това, че демократичното управление е сред водещите мотиви при провеждането на интервенциите в Африка.

12. През периода след края на Студената война понятието хуманитарна интервенция придобива все по-негативен смисъл заради користните намерения на интервениращите страни, скрити зад идеята за защита на човешките права. Прилагането на т. нар. „двойни стандарти” също предизвиква дискусии в международните

⁵ Schabas, B., *Genocide in international law: the crime of crimes*, Cambridge University Press, 2000, p. 463.

среди - мотивацията по време на войната в Ирак е много по-голяма в сравнение с пасивността относно ситуацията в Руанда. По различен начин реагира международната общност на случаите в Сиера Леоне и Източен Тимор, а Косово, Афганистан и Ирак са едни от горчивите уроци, получени от прилагането на тази доктрина. В този смисъл следните могат да бъдат направени следните заключения:

- хуманитарната интервенция рядко остава единствената причина за предприемането на действия срещу конкретна държава, затова, че като доминиращи се очертават геополитическите мотиви на интервениращата държава или група държави;

- хуманитарната интервенция обикновено приключва с това, което интервениращите държави претендират, че искат да предотвратят;

- хуманитарната интервенция създава прецедент за бъдещо погазване на принципа на националния суверенитет. Косово отваря пътя към Афганистан, впоследствие и Ирак.

Всичко това не означава, че държавите и международната общност не трябва да се възползват от всички морални и дипломатически средства, с които разполагат, за да се изолират репресивни режими. Икономическите санкции са валидни и полезни при определени обстоятелства, когато има доказателства за тяхното пряко влияние върху режима, а не върху мирното население.

Когато се говори за употребата на сила, вниманието винаги следва да бъде повишено. Насилствена промяна на режим, например, е не само погрешно, но има сериозни дестабилизиращи последици за цялата международна система. Предприемането на силови мерки остава в

историята като прецедент, който в последствие служи за основание и оправдание на предприетите едностранни или многостранни действия.

Последните събития в Украйна и Ирак вещаят нова ера за международната сигурност. Доктрината за хуманитарната интервенция постепенно се трансформира. Днес, основните рискове за сигурността в света все по-често произтичат от негодуванието на общества или групи, които се чувстват отчуждени или изоставени от набиращия популярност либерален ред.

ГЛАВА ВТОРА разглежда предпоставките за възникване на хуманитарна интервенция. Структурно се състои от два параграфа и два подпараграфа, посветени на анализа на начините и формите за осъществяване на хуманитарна интервенция. Акцент се поставя върху международноправните аспекти при опита за осъществяването ѝ, както и върху съществуващите ограничения за въоръжената хуманитарна интервенция: суверенитет, ненамеса, забрана за употреба на сила. Направените изводи са своеобразен опит за изясняване на основанията за предприемане на въоръжена хуманитарна интервенция като морално право на интервениращата държава или група държави или като част от неправомерна практика.

Изводите от Глава втора могат да бъдат обобщени както следва:

1. Централен в дискусиата остава въпросът относно възможността хуманитарната интервенция да се превърне в легитимна практика за международната общност. Концепцията за суверенитета, опитът от предишните интервенции в различни региони, обстоятелствата, при които интервенцията може да се осъществи, принципите и

критериите за намеса, ролята на медиите, ограниченията и предизвикателствата пред хуманитарната интервенция са предмет на продължаващи дебати.

2. Интервенцията и държавният суверенитет са обявени за несъвместими понятия. Въпреки това, през последните години процесите на глобализация и взаимозависимост, както и оформянето на новия международен ред подкопават принципа на държавния суверенитет. Поради това легитимността на предприеманите хуманитарни интервенции остава спорен въпрос. Суверенитетът е историческа категория, която подлежи на промяна. В този смисъл бъдещето му едва ли може да се очертае еднозначно.

3. Ненамесата във вътрешните работи на други държави и суверенитетът са два от основните принципи в международното право. Те са заложили в Устава на ООН и осигуряват ред в системата на международните отношения. Въпреки това през последните десетилетия консенсусът относно тяхното прилагане е силно нарушен. Сред причините за това се изтъква фактът, че тези принципи са формулирани в епоха, коренно различна от настоящата. Международноправният ред относно употребата на сила, се основава върху следните положения: всички държави са равни по отношение на своя суверенитет; намесата във вътрешните работи е категорично забранена; употребата на сила, извън случаите на самоотбрана, е възможна единствено след даването на санкция от страна на Съвета за сигурност на ООН при ограничени условия (заплаха за международния мир и сигурност, нарушаване на мира или акт на агресия). Съвременната политическа действителност се характеризира с други проблеми, свързани със сигурността - насилието вътре в държавите, предизвикано от

граждански войни, етнически конфликти, нарушения на правата и свободите на човека, поради което съществуващите правила не могат да бъдат достатъчно ефективни при разрешаването им.

4. Чл. 2 (4) от Устава на ООН ограничава правото за употреба на сила, едностранно, освен в случаите на самозащита. Широко прието е, особено по време на Студената война, че въоръжената намеса с цел защита на правата на човека, е нарушение на международното право. Глава VII от Устава на ООН разрешава използването на сила за поддържане на международния мир и сигурност. Противоречието се състои в това как следва да се тълкува международния мир и сигурност и доколко това позволява на Съвета за сигурност да разрешава провеждането на интервенции с цел спиране на вътрешнодържавни хуманитарни кризи. Проблемите, произтичащи от развитието на подобни конфликти, като например притокът на бежанци, също биха могли да се разглеждат в контекста на интервенцията. Външната реакция при организирането на операции за спасяване на хора провокира обвинения в намеса във вътрешните работи на друга държава. От друга страна, бездействието може да доведе до обвинения в морално безразличие и опит за отмяна на международната отговорност.

5. Естеството на всеки конфликт се различава, поради редица политически, културни и други фактори. Конфликтите са често срещано явление в целия свят, но международното право не предвижда задоволителни принципи или насоки за интервенция, а въоръжените сили, които участват, не са обучени или предназначени за хуманитарни операции. Изправени пред тези трудности, редица интервенции водят до провал.

6. Международната общност силно осъжда употребата на сила. Твърде често интервенцията с хуманитарна цел е критикувана за непоследователност, селективност и прикриване на истинските намерения. Опитът от миналото очертава следните по-важни условия при предприемането на интервенция с хуманитарна цел, по отношение на които международната общност постига консенсус:

- интервенцията и нейният мандат трябва да са морално оправдани;

- стратегиите и наличните ресурси трябва да бъдат оценени внимателно;

- операциите трябва да бъдат добре планирани, безпристрастни, прозрачни и трябва да бъдат изпълнени от специално обучени сили;

- не трябва да се нарушава териториална цялост на държавите;

- водеща цел трябва да бъде увеличаване на демократизацията, доброто управление, икономическото развитие и укрепване на процеса на изграждане на нация;

- нежеланите последици трябва да бъдат избегнати.

7. Международната общност все още не разполага с международноправна рамка от актове, въз основа на които да се вземе обективно решение за приложимостта на интервенцията като механизъм за реакция с хуманитарна цел. Забраната за употреба на сила от страна на държавите се счита за един от най-важните принципи в Устава на ООН. Въпреки това, продължават дискусиите относно обхвата на тази забрана и дали тя не подлежи на промяна

като резултат от неуспехите на ООН в подкрепа на глобалната сигурност.

8. Идентифицирането на условията и очертаването на ясни критерии за употреба на въоръжена сила с хуманитарна цел са сред предизвикателствата пред, които се изправят научните и политическите среди. Важно е да се подчертае, че хуманитарната интервенция следва да се ограничава до най-тежките престъпления като геноцид, предстоящи или текущи груби нарушения на правата на човека или масови убийства. В този смисъл въоръжената намеса трябва да се разглежда като крайна мярка, а използването на сила трябва да е в съответствие с глава VII от Устава на ООН. Предприетите действия в никакъв случай не трябва да нарушават принципите на международното право.

9. Принципите на международното публично право са в основата на връзката между хуманитарната интервенция и държавния суверенитет. В този смисъл дебатът сред учени и политици е свързан с това кой и при какви обстоятелства има право да разреши употребата на сила в преследването на обявените за хуманитарни цели и доколко подобни действия са морално оправдани. Хуманитарните мотиви са крехка категория, която често е подложена на съмнение. Винаги остава без еднозначен отговор въпросът кое е „доброто“ и дали наистина хуманитарните са основните мотиви за предприемането на действия срещу определена държава.

10. Интервенцията е сложен въпрос, по отношение на който трябва да се подходи с повишено внимание. В случаите, когато въоръжената интервенция може да бъде единственото средство за налагане на хуманитарните норми, тя не трябва да се възприема като правило, а напротив, следва да се разглежда като отговорност.

В духа на анализа, направен в Глава II, може да се направи извода, че хуманитарната интервенция не попада в нито едно от изключенията, посочени в УООН, поради което употребата на сила по хуманитарни съображения е в пълно противоречие с международното право.

ГЛАВА ТРЕТА е посветена на хуманитарната интервенция и „отговорността за защита“. Включва три параграфа, в които се изясняват концепцията „отговорност за защита“ и понятието „хибридна война“ в контекста на доктрината за хуманитарната интервенция и новите предизвикателства пред сигурността.

Изводите на последната глава на дисертационния труд се определят от динамиката на съвременната политическа действителност. В този смисъл:

1. „Отговорността за защита“ е важен момент в развитието на международните отношения и във взаимовръзките между държавата и населението в рамките на нейната територия. Ако договорите от Вестфалия (1648 г.) налагат идеята, че суверенитет означава „правото да управляваш своята територия“, то с тази нова концепция се затвърждава схващането, че суверенитетът означава и отговорност.

2. Според поддръжници на „отговорността за защита“ тя се разграничава от понятието хуманитарна интервенция, за която е характерна употребата на въоръжена сила, по това, че обхваща по-широк спектър от мерки, вариращи от превенция до постконфликтно възстановяване. Отговорността за защита е кулминацията на стремежа за решаване на противоречията, свързани с хуманитарната интервенция. Въпреки разгорещените дебати от началото на 90-те години на XX век не е постигнат консенсус за принципите, които да уреждат

доктрината за хуманитарната интервенция. Поради това се очертава необходимостта от нов подход.

3. Отговорността за защита е много по-широко понятие, отколкото хуманитарната интервенция и включва в себе си отговорността за предотвратяване (Responsibility to prevent), отговорност за ответни действия (Responsibility to react) и отговорност за възстановяване (Responsibility to rebuild). Въоръжената намеса е част единствено в отговорността за ответни действия.

4. Почти десетилетие отговорността за защита преминава през различни формулировки. Еволюира от „идея”, предложена в доклада на Международната комисия по интервенции и държавен суверенитет от 2001 г., до концепция, прегърната единодушно от световните лидери през септември 2005 г. Въпреки допълненията през годините, основата на концепцията остава непроменена: държавният суверенитет предполага отговорност, което означава, че държавите носят отговорността да защитят гражданите си от масови убийства и други груби нарушения на техните права. Ако държавата не е в състояние или не желае да изпълни това свое задължение, международната общност поема тази задача. С утвърждаването на „отговорността за защита” като общоприета международноправна норма ООН получава възможността да я използва като инструмент за предотвратяване и разрешаване на вътрешнодържавни конфликти, защита на населението от геноцид, военни престъпления, етнически прочиствания и престъпления срещу човечеството.

5. Идеята за „отговорността за защита“ първоначално се приема единодушно, но последвалите действия показват, че не всички страни членки на ООН разбират концепцията по един и същи начин. Въпреки,

широкото съгласие относно приетите през 2005 г. шест условия за въоръжена намеса под формата на „отговорност за защита”, тълкуването на някои от тях все още се оспорва. В този смисъл остава напълно реална опасността концепцията да се използва като инструмент за постигането на користни цели, с което да се подкопаят и други основни принципи на международното право. Прави впечатление, че някои държави все още са силно притеснени от възможността по-силните държави да злоупотребяват с „отговорността за защита”, в резултат на което Съветът за сигурност да прилага принципа избирателно.

6. Развитието на концепцията преминава през два основни момента. Първият е свързан с критериите и по-скоро възприемането на факта, че съществуват условия за въоръжена намеса под формата на „отговорност за защита”. Вторият се отнася до тълкуването на тези условия.

7. Липсата на правна уредба на понятието „отговорност за защита” предизвиква интензивен дебат относно съдържанието и приложимостта му в съвременната политическа действителност. Вътрешнодържавните въоръжени конфликти, които много често се характеризират с нарушения на основните права и свободи на човека, дават основание за развитието на новата концепция. В този смисъл би бил логичен изводът, че воденето на войни за защита на правата на човека трябва да остане изключение, до което се прибегва само в извънредни ситуации. Множество прагматични, а и морални, аргументи изискват въвеждането на по-строги критерии за това кога употребата на въоръжена сила за защита на населението е допустима.

8. Опасността от утвърждаването на отговорността за защита като принцип на международното право крие редица опасности, тъй като тя ефективно признава намесата за морално легитимна, поради което провеждането на въоръжени интервенции е оправдано, когато целта е защита на мирното население и при липса на активност от страна на Съвета за сигурност.

9. Възприемането на отговорността за защита като съвкупност от принципи, основани на идеята, че суверенитетът не е привилегия, а отговорност, предизвиква редица въпроси относно това дали тя всъщност не е формално оправдание за интервенция, с което по законен начин да се разреши намеса във вътрешните работи на държавите.

10. В съвременността границите между войната и мира все повече се размиват, поради което в практиката се налагат нови понятия, отразяващи новите заплахи пред мира и сигурността. Въпреки сравнително модерното звучене на термина „хибридна война“, частичното прилагане на хибридни тактики не е ново. Невъзможността да се формулират изцяло заплахите за сигурността е причината за липса на ясна дефиниция на понятието.

11. След края на Студената война употребата на стари методи под нова форма става все по-честа практика. В този смисъл би бил подходящ изводът, че хибридната война е съвременна форма на партизанска война, поради това, че съчетава едновременно модерни технологии и класически методи за мобилизация, а участниците в нея са способни лесно да преминават от конвенционална към партизанска тактика. В този смисъл за хибридната война може да се говори като за категория, намираща се между конвенционалната и асиметричната война. Разграничението между асиметрични конфликти и

хибридна война не е лесно, поради което държавите се изправят пред сериозни трудности в опитите си за превенция и регулиране на подобни заплахи.

12. Най-опасното оръжие на хибридните заплахи е размитата граница между мира и войната. Поради това хибридните методи на война засягат и принципа на държавния суверенитет, който не може да бъде защитен поради спецификата на заплахата. Освен това интернационализирането на хибридният конфликт застрашава международния мир и сигурност чрез включването на терористични организации в него.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследването на доктрината за хуманитарната интервенция, в това число и с въоръжена сила, като явление в съвременната система на международните отношения е актуално както в теоретичен, така и практически аспект. Дискусиите, посветени на целите, характера и допустимостта на хуманитарните интервенции продължават, тъй като същността на това явление е доста противоречива. От една страна, това се дължи на необходимостта от спиране на масовото нарушаване на правата на човека в случай на нежелание или неспособност на публичните власти на дадена страна да гарантират борбата срещу подобни нарушения. От друга - намесата на международната общност (често с употреба на въоръжена сила) не изключва още по-масови нарушения на правата и законните интереси на мирното население, обществото и държавата.

Проблемът за ролята и мястото на мироопазването, включително хуманитарната интервенция, в съвременната политическа действителност заслужава внимание най-вече,

защото тази дейност в момента е в период на бързо развитие.

Хуманитарната интервенция засяга сериозно някои от основните принципи на международното право - зачитане на държавния суверенитет, забрана за употреба на сила, ненамеса във вътрешните работи на държавата, зачитане на нейната териториална цялост, защита на правата на човека.

Към момента този дебат е най-спорният сред изследователите. Много експерти считат, че въоръжената интервенция на международни сили във вътрешните работи на държавите може да бъде ефективно възпиращо средство за предотвратяване на съществуващите конфликти и нарушения на правата на човека. Според други, хуманитарната интервенция може единствено да спре кръвопролитията, което е достатъчно, за да започнат преговори за мир и да се осигури помощ под различна форма. Това означава, че прилагането ѝ позволява да се спечели време, за да спаси живота на много хора, но същевременно не решава проблемите, които стоят в основата на конфликта. Ако въпросът дали хуманитарната интервенция като част от съвременната политическа действителност е решение, признато на различни равнища в международния живот (включително ООН и НАТО), то въпросите за появата на това явление, както и за условията и критериите за неговото прилагане и прекратяване все още са причини за остри разногласия.

В изследователските среди хуманитарната интервенция все още няма ясна дефиниция. В дисертацията подробно са анализирани съществуващите гледни точки относно определението на понятието. Според някои автори под хуманитарна интервенция се разбира използването на въоръжена сила от една държава или

група от държави срещу друга държава с цел защита на правата на човека (граждани на тази страна), т. е. да се защитят правата на населението на територията на друга държава, без самата тя да е поискала това. Други разглеждат хуманитарната интервенция като защита на своите граждани, живеещи в чужбина, чрез употребата на въоръжена сила. Важно е да се подчертае, че не съществува приет от всички международноправен документ, в който да са посочени основните характеристики на понятието (например както е прието определението на понятието „агресия” от ООН през 1974 г.).

Настоящият анализ се опитва да разкрие и някои слабости. Необходимо е определението за хуманитарна интервенция да включва ясно очертани цели, задачи, причини, методи и ограничения по отношение на употребата на сила. Освен това следва да се вземе предвид историческата обстановка, която е свързана с предпоставките и механизма за провеждане на хуманитарна интервенция, общите тенденции по отношение на прилагането и ефективността на предприетите действия.

Разгледаните исторически примери за хуманитарни интервенции, извършени през XX и началото на XXI век, са доказателство за това, че сред международната общност съществуват различни причини, цели и предпоставки за международна въоръжена интервенция.

През XX век се увеличават хуманитарните кризи, в основата на които стоят масови нарушения на правата на човека. От една страна, тези нарушения са резултат от: гражданска война, преднамерена политика, провеждана от политическите режими в отделни държави, които са неспособни или не желаят да спрат съществуващата

катастрофа, външна намеса, включително чрез употребата на сила, във вътрешните работи на тези страни, а от друга – неспособността на Съвета за сигурност на ООН да предприеме действия за спирането на подобни нарушения. Хуманитарната интервенция обикновено е насочена към предотвратяване на масови нарушения на правата на човека, които по своята същност са престъпление. Освен това не трябва да се изключва възможността за прилагането ѝ като механизъм във връзка с премахване на оръжия за масово унищожение. В същото време, практиката показва, че хуманитарната интервенция не се ограничава до кратко или временно прилагане на сила. Тя често е свързана с установяване от страна на международната общност на местни органи на управление за определен период от време. В някои случаи това се използва от определени страни за постигане на собствени цели.

Хуманитарната интервенция понякога се използва за обозначаване на други цели, като провеждането на операции по поддържането на мира от страна на ООН. В този смисъл не случайно Международната комисия на ООН по интервенциите и държавния суверенитет в своите документи говори за хуманитарната интервенция, използвайки словосъчетанието „така наречената хуманитарна интервенция”.

Във връзка с горепосоченото и с оглед цялостното изследване е важно да се подчертае, че международната общност трябва да следва международното право при предприемането на действия с въоръжени сили на територията на други държави. Единствено ООН по силата на глава VII от Устава може да разреши или да забрани използването на въоръжена сила като инструмент в

извънредни случаи, които са от изключително значение за запазването на международния мир и сигурност.

Многобройните примери за хуманитарни интервенции, както и направените в хода на тяхното изпълнение нарушения на суверенитета и човешките права повдигат въпроса за изготвяне на правен механизъм за безпристрастно изпълнение и контрол на международната намеса. Съгласуването на международноправни критерии при осъществяването на хуманитарните интервенции има за цел да гарантира справедлив и ефективен механизъм за международно регулиране.

Анализът на формите и начините за осъществяване на хуманитарната интервенция показва, че върху причините, характеристиките на изпълнението и процеса на взимане на решение за интервенция с хуманитарна цел влияние оказват информационната откритост на съвременния свят и неговата многоизмерна (икономическа, политическа, социална) глобализация. Класическото миротворчество придобива военно измерение. След намесата на НАТО в Югославия тази тенденция не само се запазва, но и се засилва. Масовите нарушения на човешките права, извършени от държавата или други официални органи обуславят необходимостта от международна намеса. Въпреки това целта, формите и методите на действие, както и резултатът от предприетите мерки имат своите особености в зависимост от конкретния случай.

Намесата във вътрешните работи на суверенни държави с хуманитарна цел се превръща в един от определящите елементи на съвременната политическа действителност.

Предвид официалните становища, които Международната комисия на ООН по интервенциите и държавния суверенитет представя в своите доклади, може да се направи изводът, че суверенитетът на държавите днес не е абсолютен и трябва да отстъпва пред задължението на света да не допуска зверства като геноцида в Руанда от 1994 г. В този смисъл страните следва да променят възгледите си по въпросите на суверенитета и да признаят, че защитата на човешкия живот стои над суверенитета. В случаите, когато една държава не желае или няма възможност да защити гражданите си, принципът на ненамеса във вътрешните работи на суверенна страна вероятно трябва да отпадне или да бъде временно суспендиран, а международната общност е длъжна да се намеси, като в краен случай може да прибегва и до употреба на военна сила. Целта на всяка интервенция следва да бъде прекратяването или предотвратяването на човешки страдания.

Като принципно ново явление хуманитарната интервенция под формата на „отговорност за защита” изисква внимателен анализ и цялостна оценка на съвместимостта ѝ със съществуващата международноправна рамка и на възможните последици от нейното прилагане. Освен това теоретичното обосноваване на използването на сила с хуманитарна цел, и въвеждането му в практиката в съответствие с международното право също изисква определено внимание.

Опитът в прилагането на въоръжена хуманитарна интервенция показва, че е от решаващо значение миротворческите операции да се извършват само под егидата и с одобрението на ООН, без да се изключва възможността за участие и на други регионални и международни организации (ЕС, НАТО, ОССЕ и др.),

които да гарантират техния безпристрастен и международен характер.

В съвременните условия ООН заема централно място в почти всички области на международните отношения. Тя е единственият универсален механизъм за поддържане на международния мир и сигурност в световен мащаб, за колективно регулиране на международните отношения и за осигуряване на устойчиво развитие и стабилност. Цялата международноправна система и съвременния международен ред са изградени върху принципите, записани в Устава на ООН. Броят на текущите операции на ООН в различни проблемни области в света се увеличава. Предимството на универсалните средства при уреждането на въоръжени конфликти, които не са с международен характер, е очевидно. Само консолидирането на всички държави може да даде значителен резултат. Предвид факта, че всички права на човека са универсални, неделими, взаимосвързани и взаимозависими, международната общност трябва да следи за тяхното зачитане в световен мащаб.

Новите реалности, свързани с въпросите на международния мир и сигурност, се нуждаят от определяне на ясни критерии за провеждането на въоръжени интервенции, съобразени с международното право и Устава на ООН. Съвременната политическа действителност се различава от тази, по времето на която се създава ООН, поради което провеждането на хуманитарни интервенции изисква внимателното внасяне на промени в Устава на ООН, реформа на съответните органи на Организацията, както и нормативното утвърждаване на „отговорността за защита” като принцип.

Съобразена с предизвикателствата пред съвременната политическа действителност, хуманитарната

интервенция трябва да се оценява като нов вид въоръжена намеса във вътрешните работи на държавата, имаща изцяло демократичен характер. В този смисъл има различни подходи относно правото на хуманитарна интервенция. Много дипломати и държавници оправдават едностранната употреба на сила от страна на дадена държава. Други акцентират върху неприкосновеността на принципите на Устава на ООН и изключителното право на Съвета за сигурност да санкционира предприемането на принудителни мерки, включително въоръжена сила. Анализът на правните основания за провеждане на хуманитарна интервенция и практиката от нейното прилагане показва, че за превръщането на тази намеса в демократична мярка в съвременния свят е необходимо да се води политика, основана на сътрудничество и взаимна подкрепа, които да осигуряват спокойно и мирно развитие на човечеството.

Ефективното и адекватно управление на хуманитарната интервенция е показател за успеха на процеса на демократизация на съвременните международни отношения.

IV. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. В дисертацията е направен опит по оригинален начин да се дефинират понятията за „хуманитарна интервенция“, „отговорност за защита“ и „хибридна война“. Направен е анализ на компонентите и същностните черти на всеки от тези термини. Конструиран е теоретичен модел за изследването на хуманитарната интервенция в съвременната политическа действителност.

2. С оригиналност се отличава и анализът на еволюцията в правната интерпретация на такива традиционни понятия като суверенитет, ненамеса, забрана за употреба на сила в контекста на доктрината за хуманитарната интервенция.

3. Утвърждава се необходимостта от актуализиране на схващането за въздействието на асиметричните международни конфликти върху поддържането на международния мир и сигурност - едно от най-сериозните предизвикателства на XXI век.

4. В дисертационния труд е приложен нестандартен интердисциплинарен научно-изследователски подход, чрез който се изследва един актуален и противоречив по своята същност проблем.

5. В процеса на анализа на доктрината за хуманитарната интервенция е поставен акцент върху изследването на международноправните ѝ аспекти като неин съществен елемент.

6. Съществен принос е определянето на значението на хибридната война като нова асиметрична заплаха за международния мир и сигурността.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Стоилова, В., Хуманитарна интервенция или хуманитарна помощ (в дейността на Европейския съюз), юбилеен сборник от Международна научно-практическа конференция „Право, управление и медии през XXI век”, УИ ЮЗУ „Н. Рилски”, Благоевград, 2012 г.

2. Стоилова, В., Хуманитарна интервенция: право на интервенция или практика, Сборник от Годишна научна конференция „Европейското бъдеще на България. Правни аспекти”, София, 2013 г.

3. Стоилова, В., Развитие на сътрудничеството между Европейския съюз и Организацията за черноморско икономическо сътрудничество в сферата на сигурността, Сборник от Международно лятно училище „Европейският Съюз и Черноморският регион: предизвикателства и перспективи”, Благоевград, 2013 г.